

027/2 BJERKREIMVASSDRAGET (Vassdragsnr. 027.Z)

<u>Fylke(r):</u>	Rogaland, Vest-Agder
<u>Kommune(r):</u>	Bjerkreim, Eigersund, Gjesdal, Time, Sirdal
<u>Kartblad N50:</u>	1212 II, 1312 III, 1312 IV
<u>Nedbørfelt:</u>	711,2 km ²
<u>Toppunkt-utløpspunkt:</u>	1010 - 0 moh.
<u>Skoggrense:</u>	500 - 600 moh.
<u>Marin grense:</u>	7 moh.
<u>Naturgeografisk region:</u>	15a: Lynghede- og kystskogområder langs den svenske vestkysten og sørlandskysten, underregion; Kysten Åna-Sira-Ogna 35b: Fjellregionen i søndre del av fjellkjeden, underregion; Setesdalsheiene 37a: Vestlandets lauv- og furuskogregion, underregion; Høgjæren med Dalane. 38a: Den vest-norske lyngheiregion, underregion; Flat-Jæren
<u>Landskapsregion:</u>	15: Lågfjellet i Sør-Norge 18: Heibygdene i Dalane og Jæren
<u>Urørt natur:</u>	>5 km: 1 %, 3-5 km: 8 %, 1-3 km: 28 %
<u>SP-kategori/-gruppe:</u>	1/II/Under behandling
<u>Verneplanstatus:</u>	Vurdert i VP III (objekt 61)
<u>Nasjonale laksevassdrag:</u>	Avklares i runde 2

Generell beskrivelse

Bjerkreimvassdraget, som ligger i sørlige del av Rogaland, har utløp i Tengsfjorden rett nord for Egersund. Klimaet er maritimt. I nordøst er årsnedbøren på over 3000 mm, mens det nede ved kysten bare faller ca. 1400 mm. Beregnet spesifikk avrenning er 75,89 l/s/km² og middeltilsiget 53,98 m³/s.

Det nordøst-sørvestgående vassdraget består av flere greiner. Lengst nord ligger Maudalsåna, deretter Austrumdalsåna, mens Storåna i Ørsdal er den sørligste. Alle disse drenerer fra øst. Sjøvelandsåna med tilsig fra Osland er viktigst i vest. Samlet dekker vann over 1 km² hele 13% av det totale arealet. Elvene renner samlet gjennom Eikjevattn og Fotlandsvattn til Tengs.

Det er gitt konsesjon til Vikeså kraftverk som utnytter fallet mellom kote 202 ved utløp av Storrshivatnet og ned til kote 95. Et lite delfelt på 20 km² er overført og blir brukt til drikkevann. Det er også andre mindre kraftutbygginger og flere mikrokraftverk i vassdraget. Bjerkreimvassdraget har i forhold til størrelsen moderate inngrep. Viktige næringsinteresser er knyttet til uttak av løsmasser.

Villmarkspregete områder i feltet utgjør 16,8 % av det totale villmarkspregete arealet (over 5 km fra inngrep) i Rogaland og er det eneste gjenværende området på fastlandet sør for Lysefjorden. Områder 3-5 km fra inngrep omfatter 14,6 % av fylkets arealdel. Dette området ligger nordøst for Ørsdalsvatn.

I fylkesplan for friluftsliv (Rogaland fylkeskommune 1992) er det anbefalt at Lauvtjønn ved Vikeså blir tilrettelagt med liten badeplass og turstier. I forbindelse med økt etterspørsel etter laksefiske i dalføret, øker behovet for utbygging av hytter til utleieformål. Flere prosjekter langs vassdraget vil trolig bli presentert i nær fremtid.

Vassdraget har 2 områder som er vernet etter naturvernloven. Foreknuten er vernet som naturreservat og omfatter edellauskog over et område på 105 daa. Fotlandsvatnet er et fuglefredningsområde på 361 daa.

Vannkvaliteten er generelt preget av forsuring, og de fleste høyereliggende vannene i øst er fisketomme. I de vestlige delene er vannkvaliteten bedre og det er hovedsakelig i Sjøvelandsåna at laksen har overlevd. Deler av vassdraget er kalket. Laksen har nå levelige forhold i store deler av hovedvassdraget og det er satt ut fisk i flere kalkete vann i den østlige delen.

Geologisk mangfold

Berggrunnen består hovedsakelig av granittiske gneisbergarter. Bare i sør dominerer anorthositt. Nedbørfeltet kan deles i tre etter landformene: I øst dominerer høyfjellsområdene med fjordsjøer. Det er erodert ut flere dype daler som går i retning sv-nø, mens de høyeste toppene når opp mot 1000 moh. I vest er terrenget lavere og mer avrundet, med topper opp mot 500 moh. Her er også mer løsmasseavsetninger. I sør ligger det enda lavere og småkupperte anortosittlandskapet.

Da isen trakk seg tilbake under avsmeltingsfasen etter siste istid, ble tilbaketrekkingen avbrutt av stillstand og i noen tilfeller nye framstøt av isen og store morene- og smeltevannavsetninger ble avsatt. Avsetningene viser isens trinnvise tilbaketrekking i landskapet, fra havet og innover mot Sirdalsheiene. Avsetningene og landskapsformene utgjør sammen en helhet og viser utviklingshistorien langs vassdraget. Området viser en helhetlig utvikling av svært stor pedagogisk verdi. Den mektigste moreneryggen ligger sør for Hofreistevatn. Deler av landskapet er preget av erosjon som har resultert i bl.a. velutviklelte elvegjel. Under isavsmeltingen var dreneringsområdet betydelig større enn i dag. Hunnedalen drenerte gjennom Gloppedalen og over i Bjerkreimvassdraget. Dreneringen ble stanset av et bergskred, dagens Gloppedalsura, et fremtredende landskapselement. En serie andre lokaliteter av kvartærgeologisk verneverdi er listet i Naturbasen. Disse omfatter verneverdige områder knyttet til isavsmeltingen.

Dreneringsmønsteret er sterkt forgreinet. Vassdraget har mange sideelver og er rikt på store vann. Den fluviale erosjonen i løsmasseavsetningene fra isavsmeltingen har vært betydelig. Dagens vassdrag følger et nær stabilt løpsmønster som er arvet fra denne perioden. De kvartære løsavsetningene mellom Byrkjedalsvatn og Svelavatn er senere gjennomskåret av elver og preget av fluvial erosjon.

*Meget stor verneverdi *****

Biologisk mangfold

Flere deler av vassdraget er kalket og mangfoldet er generelt høyt i de uforsurede vestlige delene og økende i de kalkete områdene. Etter kalkingen har lakseproduksjonen økt, og elva har de siste årene vært blant de 5-7 beste lakseelvene i landet. Bjerkreimselva er lakseførende opp til indre Vinjavatn. I tillegg går laksen opp i Skjævelandåna og flere mindre sidebekker. Potensiell lakseførende strekning er over 80 km inkludert vannene. Nåværende lakseproduserende strekning inkludert utsetningslokaliteter er anslått til 46 km. Det blir også fanget noe sjørret. Ørret, røye, trepigget stingsild og ål finnes naturlig i vassdraget. Røya og stingsild finnes naturlig i større vann i alle hovedgreinene i de lavereliggende delene. Ål finnes trolig i store deler. Kanadisk bekkerøye er utsatt.

Vegetasjonen i nordøst er dominert av fukthei og relativt fattig småbregnebjørkeskog, med innslag av røsslenghei, blåbærhei og lyngbjørkeskog. De lavereliggende vestlige delene er også dominert av beite og kulturpreget vegetasjon med innslag av fattige gressrike bjørke- og eikeskoger. Vannvegetasjonen er svært sparsom og lite næringskrevende i øvre deler, men velutviklet nederst i vassdraget. Naturbasen oppgir Eikevatn til regional verdi for typeområde for velutviklet rosettplantesamfunn på sand og grus. Plantene vokser i vann- og elvekanter med mellomrike fuktenger. Karplantefloraen er relativt fattig, med 350 arter og et stort innslag av lite krevende kystplanter. De lavereliggende strøk av feltet er relativt rikt på oseaniske mose- og lavararter. Generelt er rike plantesamfunn forholdsvis sjeldne og artsdiversiteten er lav, men produksjonen er relativt høy. Edellaavskogen ved Foreknuten er fredet og i Tengesdal er en gammel eikelaavskog av eik vurdert til nasjonal verdi. Store Skykula har et fjellområde med spesiell botanikk av regional verdi. Lakssvelafjellet har nasjonal verdi som kulturlandskap.

Vassdraget har et relativt stort mangfold av ulike biotoper, og de fleste jaktede viltarter for regionen finnes i nedbørfeltet. Sangsvane er vanlig under trekk, i for eksempel Gåslandsvatn, Ognavatnet og særlig i Fotlandsvatnet. Det fredete Fotlandsvatnet er en viktig overvintringslokalitet for sangsvane og ulike andearter. I Jensavatn hekker den for Rogaland sjeldne hekkearten svartand. De fleste av rovfuglartene i fylket hekker i feltet. En sjelden art som kongeørn overvintrer i et relativt stort tall. Av hjorteviltartene er både rådyr, hjort og elg fast etablert. Villrein kan forekomme i øvre deler. Gaupe forekommer sporadisk. Bever er etablert i øvre del av nedbørfeltet til Austrumdalsvatnet og i nedre deler av vassdraget. I tillegg har både grevling og rev flere hiområder med jevnlig yngling. Det

er relativt gode hekkebestander av lirype i de øvre og austre delene av feltet. Det er også relativt gode bestander av orrfugl, men storfugl er mer sjelden.

Av rødlistede plantearter er registrert klokkesøte og solblom, karplantene hinnebregne og grannjamne, mosearten nervesigd, lavarten piggtrollskjegg og 3 sopparter.

Registrerte rødlistede fuglearter er kongeørn, vandrefalk, hønsehauk, jaktfalk, hubro, storlom og smålom.

*Meget stor verneverdi *****

Landskapsbilde

3 landskapsregioner skiller seg naturlig ut. Store deler av fjellområdene i øst ligger over tregrensen. Heivegetasjon og de dype innskårne fjordsjøene dominerer landskapet. I vest er landskapet roligere med avrundete former og beite og kulturpreget vegetasjon. Innslaget av anothositt i sør gjør landskapet småkupert, lavt og frodig.

Vassdraget har flere fremstående landskapselementer av høy nasjonal til regional verdi. I Gloppedalen er Gloppedalsura et dominerende landskapselement som gir en dramatisk natur og fremstår som en kontrast mot Vinjevatnet. De enorme blokkene i ura gir et fascinerende og sjeldent landskap. Kvisladalen blir regnet som en av de vakreste fjelldalene i Rogaland. Her renner elva gjennom varierende landskap, vekslende mellom rolige partier, stryk og små gjel. Den smale og lange fjordsjøen Ørsdalsvatnet, er omgitt av et dramatisk landskap med bratte skogkledde fjellsider. Karakteristiske løsmasseavsetninger og stedvis aktivt jordbruk gir variasjon og kontrast. Området er fritt for tekniske inngrep, er ett av de to største villmarksområdene i fylket, og det eneste i Dalane.

Det langstrakte landskapsrommet som følger hovedvassdrag med mange vann, fosser, stryk og stilleflytende partier, gir området varierende grad av intensitet og harmoni. Kwartærgeologiske avsetninger i og omkring elva gir særpregete landskapsformer. Kulturlandskapet i tilknytning til elva er flere steder særegen med god variasjon mellom åpen mark og lauvtrevegetasjon.

*Meget stor verneverdi *****

Friluftsliv

Nedbørfeltet er mye brukt til friluftaktiviteter både sommer og vinter. Området inneholder delområder og områdekvaliteter av både lokal, regional og delvis nasjonal interesse. Turistforeningen har etablert et nyere rutenett i området Sirdal - Hunnesdal - Austrumdal/Ørsdal. Dette har økt tilgjengeligheten og brukerverdien av disse heiområdene.

Innlandsfisket i vassdraget foregår hovedsakelig i form av sportsfiske. Det er planer om økt næringsfiske i framtida. Det viktigste området for innlandsfiske ligger i den vestlige delen ved Mellomstrand og Osland, der et grunneierlag leier ut fiske. Dette fiskeområdet har regional verdi, men resten av innlandsfiske anses å ha lokal verdi.

Laksefisket i Bjerkreimsvassdraget har høy lokal, regional og nasjonal verdi.

*Meget stor verneverdi *****

Kulturmiljø

De eldste førhistoriske kulturminnene utgjøres av flere steinalderboplasser og hellere med spor etter steinalderbosetting i øvre del av vassdraget. Boplassene viser at fangstfolk har brukt området siden i alle fall 5500 f.Kr. Flere løsfunn fra yngre steinalder og muligens også bronsealder er særlig utbredt i nedre og vestre del. Den største gruppen førhistoriske kulturminner er gravhaugene fra jernalder, i alt 467. I tillegg er det kjent ca. 70 gravfunn og en rekke løsfunn fra alle deler av jernalderen. Langs vassdraget er det kjent hele 40 gårdsanlegg, hvorav minst 19 har vært bosatt i jernalderen, og 4 eller flere i middelalderen. Rydningsrøyser, gjerder og åkerreiner i tilknytning til hustuftene er bevart. Gårdsanleggene opptre i større kompleks, og ligger i gamle kulturlandskap mange steder langs

vassdraget. Dette bidrar til å høyne verdien av dem. Jæren og Sørvestlandet er et klassisk område for studie av jernalderens gårdssamfunn.

I alt er det registrert spor etter jernutvinning 4 steder langs vassdraget. Ved Vikesdal, hvor det er funnet mye slagg, kan jernvinna gå tilbake til eldre jernalder. Det er funnet relativt få av denne typen kulturminner på Sørvestlandet, og de er spesielt interessante sett i sammenheng med de øvrige kulturminnene i området.

Av nyere tids kulturminner er Bjerkreim kirke og kapell, samt det einbølte gårdsanlegget på Åsen med bebyggelse tilbake til 1700-tallet og et meget godt bevart jordbrukslandskap, alle underlagt et spesielt vern. På Tengs ligger et klyngetun. Flere steder ligger gårdsanlegg fra folkevandringstid, middelalder og nyere tid side om side. Her er det uvanlig gode muligheter for å rekonstruere jordbrukslandskapets historie fra den eldste jordbruksbosettingen og fram til i dag. Landskapene preges av store steinmengder, og de små åkerlappene er ryddet for stein og lagt i røyser eller som gjerder. Mange av geilene, kløppene, steinbroene og de inngjerdete hagene er sannsynligvis svært gamle. Til det samme miljøet hører laftete våningshus, steinfjøs med hevdafjøs og stavløer samt kvernhus og støler i stein eller laft. Kulturlandskapet som ble utformet etter den store utskiftingen på 1800-tallet har også stor interesse. Her ligger de enkelte brukene hver for seg, med større sammenhengende åker- og engarealer omkring. Store steingjerder preger landskapet. Til denne perioden hører andre fjøs og driftsbygninger, blant annet vassdrevne korntørker, treskeverk og slipestein. Det er registrert interessante anlegg hvor kverner og andre vassdrevne innretninger ligger samlet. Molybden- og wolframgruva i Ørsdalen var i drift fra 1903 og ble lagt ned etter 2. verdenskrig. Bare tuftene står igjen. De små gårdskraftverkene er fra 1919 - 1949, fra den første elektrisitetsutbyggingen i Bjerkreim. Prestevegen fra 1820-åra er den eldste kjøreveien i Bjerkreim. Her er også to karakteristiske steinbroer fra 1880 og 1896.

Det er svært store kulturminneinteresser langs vassdraget. Mangfold preger kulturminnene, både når det gjelder typer og fordelt over tid. Det er mulig å følge utviklingen av gården og bosettingen i området over svært lang tid. En del av kulturminnene er relativt sjeldne, mens flesteparten er typiske for Dalaneregionen. Området er klassisk for utforskning av jernalderens gårdsanlegg. De fleste kulturminnene og landskapene er bevart. Også de gamle veiene i vassdraget, fra den forhistoriske hulveien til de første kjøreveiene avgrenset av stabbesteiner, har spesielle verdier. Mesteparten av kulturminnene er nært knyttet til elver og vann. Bjerkreimvassdraget kan fungere som typevassdrag for Dalaneregionen.

*Meget stor verneverdi *****

Samiske interesser

Det er ikke registrert samiske interesser knyttet til nedbørfeltet.

Landbruk

Nedbørfeltet omfatter ca. 93 000 daa produktivt skogareal og ca. 7 600 daa dyrket mark. 92 % av jordbruksarealet i Bjerkreim utnyttes til eng og beite. Dette gir grunnlag for et intensivt husdyrhold (ku og sau).

Jordbruksarealet ligger for det meste langs eller nært knyttet opp mot vassdraget. Langs hele hovedgreinen fra Vinjavatnene og nedover blir det drevet intensivt jordbruk. Det samme gjelder sidevassdraget fra nordvest (Mellomstrand-Osland). Det blir også drevet jordbruk i de lavereliggende delene av de større dalførene som Orsdal og Maudal. Dyrket areal er relativt avgrenset (1,2 % i 1984) sett i forhold til hele feltet.

Totalt er skogbruket relativt lite viktig. Det finnes likevel store lauvskogressurser med høy bonitet. Det er også plantet en del skog, og potensialet for økt skogbruk ble i 1984 vurdert som høyt.